

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาล
ที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน
An Analitical Study of King's Role in Buddha' Era
Leading to the Influencing Buddhism in Contemporary Society

พระอนุรักษ์ กนต์วิโร (อำพันธ์ทอง)*

Phra Anurak Kantavīro (Amphanthong)

สุนทร สุขทรัพย์ทวีผล**

Sunthorn Sukhsaptaweephol

พระครูพิพิธจารุธรรม***

Phrakhru Phiphitjarutham

คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช), ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University (Buddhachinnaraj Buddhist college), Thailand

Email: anurak.amphanthong21@gmail.com

Received: January 15, 2026

Revised: April 04, 2026

Accepted: April 08, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของกษัตริย์ในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาบทบาทของกษัตริย์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล และ (๓) เพื่อวิเคราะห์บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (๑) กษัตริย์ในพระพุทธศาสนามีความหมายในฐานะผู้ปกครอง ผู้คุ้มครอง ทำหน้าที่โดยธรรม แตกต่างจากคติพราหมณ์ที่เน้นชาติกำเนิดและอำนาจเชิงเทวสิทธิ์โดยพระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญกับการเป็นผู้นำที่ประชาชนยอมรับและปกครองด้วยหลักธรรม (๒) บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาล ได้แก่ พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าสุทโธทนะ เจ้าลิจฉวี และพระเจ้า

* พระอนุรักษ์ กนต์วิโร (อำพันธ์ทอง) Phra Anurak Kantavīro (Amphanthong) นิสิตหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา) Master of Arts (Buddhist Studies)

** ผศ.ดร.สุนทร สุขทรัพย์ทวีผล Asst.Prof.Dr.Sunthorn Sukhsaptaweephol กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

*** พระครูพิพิธจารุธรรม, ผศ.ดร. Phrakhru Phiphitjarutham, Asst.Prof.Dr. กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อุเทน มีมีบทบาททั้งด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การสร้างวัดและศาสนสถาน การเป็นเหตุให้เกิดพระวินัย และการทำให้เกิดการแสดงธรรมสำคัญหลายประการ และ (๓) บทบาทดังกล่าวยังส่งอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบันใน ๔ ด้านสำคัญ ได้แก่ ด้านโครงสร้างของพระพุทธศาสนา ด้านการอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้านระเบียบวินัยในพระพุทธศาสนา และด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากปัจจุบันที่มีวัดในฐานะศูนย์กลางชุมชน การมีส่วนร่วมของรัฐและประชาชนในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การคัดกรองผู้บวช การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ตลอดจนการใช้ครอบครัว ชุมชน และผู้นำเป็นฐานในการสืบทอดพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : กษัตริย์; พุทธกาล; อิทธิพล; สังคมไทย

Abstract

This research article aimed to: (1) study the historical background of kingship in Buddhism, (2) examine the roles of kings in relation to Buddhism during the Buddha's lifetime, and (3) analyze the roles of kings in the Buddhist era that continue to influence Buddhism in contemporary society. This study employed documentary research methodology by examining data from the Tipiṭaka, commentaries, textbooks, academic documents, and related research works, which were then analyzed descriptively.

The findings revealed that: (1) kingship in Buddhism is understood in the sense of a ruler and protector who performs duties in accordance with Dhamma. This differs from the Brahmanical concept, which emphasizes birth status and divine authority. Buddhism, by contrast, gives importance to leadership that is accepted by the people and grounded in righteous governance. (2) The roles of kings in the Buddhist era—namely King Bimbisāra, King Pasenadi Kosala, King Suddhodana, the Licchavi rulers, and King Udena—were prominent in supporting Buddhism through royal patronage, the construction of monasteries and religious sites, the circumstances leading to the formulation of Vinaya rules, and the occasions that gave rise to important Dhamma discourses. (3) These roles continue to influence Buddhism in contemporary society in four major dimensions: the structural foundation of Buddhism, patronage and maintenance of Buddhism, discipline and Vinaya administration, and the propagation of Buddhism. This is evident today in the role of temples as community centers, the cooperation of the state and the public in

supporting Buddhism, the screening of ordination candidates, the administration of Sangha affairs, as well as the use of family, community, and leadership as bases for the transmission of Buddhism.

Keywords: Kingship; Buddhist Era; Influence; Thai Society

บทนำ

อินเดียเป็นดินแดนที่เป็นอยู่อารยธรรมของโลกที่เก่าแก่และโดดเด่นของโลกตะวันออก เรียกว่า อู่อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ มีการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานของชนชาติหลายชาติ หลายภาษา ทั้งพวก ดราวิเดียน (ชนพื้นเมืองดั้งเดิม) พวกอารยัน กรีก เปอร์เซีย รวมถึงชนเผ่าต่าง ๆ แม้ในปัจจุบันก็ยังเห็น ความหลากหลายเหล่านี้ในประเทศอินเดีย อารยธรรมต่างๆ ของอินเดียส่วนมากได้รับอิทธิพลมาจากศาสนา ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ แนวคิด และวิถีชีวิตที่ล้วนแล้วแต่เกิดจากความเชื่อและความยึดมั่นในศาสนาแทบทั้งสิ้น^๑ รวมทั้งระบบวรรณะ ที่ถือว่าเป็นอัตลักษณ์อันโดดเด่นของอินเดียตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

ระบบวรรณะในประเทศอินเดียเป็นระบบการปกครองดั้งเดิม โดยได้แบ่งคนออกเป็น ๔ กลุ่ม เรียกว่า วรรณะ ๔ แนวคิดเรื่องวรรณะนี้ได้ปรากฏขึ้นในคัมภีร์พระเวท ในปุรุชสูตตะ ที่กล่าวว่าวรรณะทั้ง ๔ เกิดจากการที่ปุรุชถูกทำพิธีกรรมและก่อให้เกิดผลแตกต่างกัน ๔ อย่าง คือ ปากทำให้เกิดเป็นพราหมณ์ ราชันยะสร้างขึ้นจากแขน ขาอ่อนกลายเป็นไวยสยะ และเท้าก่อให้เกิดเป็นศูทร พร้อมกันนี้ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละกลุ่มให้มีความเชื่อมโยงกับส่วนของร่างกายของปุรุช นั้นด้วย กล่าวคือ พราหมณ์เกิดจากปากจึงมีหน้าที่ในการติดต่อกับเทพเจ้า ร่ายคาถา เวทย์มนตร์ อบรมสั่งสอน ราชันยะเกิดจากแขนจึงมีหน้าที่ในการกวัดแกว่งดาบและอาวุธในการปกป้อง คุ่มครองบ้านเมือง ไวยสยะเกิดจากขาอ่อนจึงมีหน้าที่ใช้กำลังขาในการทำมาค้าขาย ประกอบอาชีพกสิกรรม และศูทรเกิดจากเท้ามีหน้าที่รับใช้คนสามวรรณะข้างต้น^๒ วรรณะทั้ง ๔ นี้ จะต้องแต่งงานกันภายในวรรณะของตนเท่านั้น หากฝ่าฝืนแต่งงานข้ามวรรณะ ทายาทที่เกิดมาจะจัดอยู่ในกลุ่มจัณฑาล ซึ่งมีสถานะทางสังคมที่ต่ำลงไปอีก จัดเป็นคณนอกรวรรณะ เป็นที่ดูหมิ่นเหยียดหยามของคนทั้งหลาย ถือว่าเป็นคนเสนียดจัญไร ไม่มีใครอยากคบด้วย ไม่มีใครอยากร่วมกินร่วมนอน แม้แต่การเห็นคนจัณฑาลเหล่านั้นก็ยังถือว่าเป็นอัปมงคล ชัดลาง^๓ ลักษณะ

^๑ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ปศ ๑๐๓ มนุษย์กับอารยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๔.

^๒ สมหวัง แก้วสุฟอง, “การดำรงอยู่ของระบบวรรณะในสังคมอินเดีย”, วารสารปณิธาน, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑): ๑๑๕-๑๓๔.

^๓ ที.ดับบลิว. ริส เดวิดส์, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป, สมัย สิงหศิริ (แปล), (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๐๒.

ดังกล่าวทำให้ระบบวรรณะในอินเดียมีลักษณะแบบปิด โดยที่ผู้คนจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมได้ แม้แต่การแต่งงานต้องอยู่ภายในวรรณะเดียวกัน หากมีการแต่งงานข้ามวรรณะจะส่งผลให้สถานะทางสังคมของบุตรจะลดลงและถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มจัณฑาล

ในขณะเดียวกันวรรณะกษัตริย์จัดว่าเป็นวรรณะสูง มีบทบาทและหน้าที่ภายใต้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กำหนดโดยเทพเจ้า คือ ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองตามหน้าที่หรือธรรมะ คือ บริหารบ้านเมืองด้วยการดูแลทุกวรรณะให้ปฏิบัติตามหน้าที่ในสังคมให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ตลอดจนการปฏิบัติตามหลักนิติธรรมที่ไม่ขัดกับหลักมนุษยธรรมศาสตร์^๕ การที่กษัตริย์ต้องปฏิบัติตามหลักนิติธรรมนี้ทำให้มีสถานะเป็นธรรมราชา เพราะทำหน้าที่ตามธรรมะหรือหน้าที่ของวรรณะกษัตริย์ และเพราะการใช้อำนาจในการบริการบ้านเมืองตามการบงการของเทพเจ้าต่างๆ กษัตริย์จึงมีสถานะเป็นผู้ปกครองแบบเทวราชาด้วย ดังนั้น กษัตริย์จึงมีคุณลักษณะความเป็นธรรมราชาและเทวราชาอยู่ในคนเดียวกัน^๖ ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์ในระบบวรรณะจึงมีทั้งบทบาทในทางศีลธรรมที่มีอำนาจตามความเชื่อทางศาสนาในคนเดียวกัน และมีส่วนสำคัญในการดูแลให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างเป็นระเบียบ

พระพุทธศาสนานั้นยอมรับว่ากษัตริย์นั้นเป็นดังสมมติเทพ กล่าวคือเป็นเทพเจ้าโดยสมมติในหมู่ของมนุษย์ คือ พระราชา พระราชกุมาร และพระราชเทวี เหล่านี้เรียกว่า สมมติเทพ^๗ พระราชาเป็นเครื่องปรากฏของรัฐ^๘ หมายถึง พระราชาเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญของแว่นแคว้น ความเจริญของบ้านเมืองขึ้นอยู่กับความประพฤติของพระราชา ในขณะเดียวกันอัมมิกสูตรพระพุทธองค์ทรงตรัสถึงความประพฤติธรรมของกษัตริย์ที่ส่งผลต่อความสุขทุกข์ของปวงชนไว้ว่า ดังพระดำรัสว่า

ในเวลาที่พระราชาตั้งอยู่ในธรรม...ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็โคจรไปสมำเสมอ....หมู่ดาวนักษัตรก็โคจรไปสมำเสมอ....คืนและวันก็หมุนเวียนไปสมำเสมอ...เดือนหนึ่งและครึ่งเดือนก็หมุนเวียนไปสมำเสมอ...ฤดูและปีก็หมุนเวียนไปสมำเสมอ...ลมก็พัดไปสมำเสมอ...พัดไปถูกทางสมำเสมอ...พวกเทวดาก็ไม่ขัดเคืองใจ...ฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล...ข้าวกล้าทั้งหลายก็ออกรวงสุกพร้อมกัน ภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายบริโภคข้าวกล้าสุกพร้อมกันย่อมมีอายุยืน ๑ มีผิวพรรณผ่องใส ๑ มีกำลัง ๑ มีความเจ็บป่วยน้อย ๑^๙

^๕ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมราชา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๐.

^๖ มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์ และ ประเวศ อินทองปาน, “แนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับการแก้ปัญหาทางการเมือง”, **วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์**, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๔): ๖๕-๘๓.

^๗ ชู.จุ. (ไทย) ๓๐/๑๑๙/๓๘๗.

^๘ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๒/๘๐.

^๙ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

จากพระดำรัสดังกล่าว จะเห็นได้ว่า เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขนั้นคือ พระราชาตั้งอยู่ในธรรม เพราะถ้าพระราชาตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็ย่อมตั้งอยู่ในธรรมด้วย บ้านเมืองที่พลเมืองตั้งอยู่ในธรรม ความสุขย่อมเกิดขึ้นในบ้านเมืองนั้น ด้วยเหตุนี้ ในพระพุทธศาสนาจึงได้มีหลักธรรมสำหรับพระราชาอยู่หลายหมวด เช่น ทศพิธราชธรรม^๙ จักรพรรดิวัตร^{๑๐} เป็นต้น ในยุคเริ่มต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ทรงเลือกที่จะโปรดพระราชาก่อน พระองค์เจาะจงไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร เจ้าผู้ครองแคว้นมคธ เพราะทรงเล็งเห็นว่า ได้เคยรับปากไว้ว่าหากบรรลุนิพพานแล้วจะไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร และทรงเล็งเห็นว่าหากพระราชามีความเคารพเลื่อมใสแล้ว ประชาชนพลเมืองก็ย่อมเลื่อมใสตามพระราชา เป็นผลให้พระเจ้าพิมพิสารทรงให้การอุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างกว้างขวางรวดเร็ว และยังทำให้บรรดาแคว้นเล็กแคว้นน้อยที่ตกอยู่ภายใต้อาณัติของแคว้นมคธ พลอยหันมานับถือพุทธศาสนาตามไปด้วย จึงช่วยให้พุทธศาสนาเผยแผ่ออกไปกว้างขวางยิ่งขึ้น^{๑๑} ในขณะเดียวกันพระพุทธเจ้าและภิกษุทั้งหลายก็ได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ในแคว้นต่าง ๆ เช่น พระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ พระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งแคว้นโกศล พระเจ้าสุทโธทนะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ กษัตริย์ลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชี และพระเจ้าอุเทนแห่งโกสัมพี แสดงให้เห็นว่ากษัตริย์มีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งในสมัยพุทธกาล ในทำนองเดียวกันเมื่อพิจารณาในบริบทปัจจุบัน หากผู้นำสามารถให้การอุปถัมภ์และยึดหลักธรรมในการปกครอง พระพุทธศาสนาก็ย่อมได้รับการสนับสนุนและมีความมั่นคงมากขึ้น ดังนั้น บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาล นอกจากจะเป็นผู้ปกครองโดยธรรมแล้ว ก็ยังแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้เข้าใจบทบาทของพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของการศึกษาบทบาทของพระมหากษัตริย์ในสมัยพุทธกาล ทั้งในด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การส่งเสริมการศึกษา การคุ้มครองพระวินัย ตลอดจนการเป็นแบบอย่างของธรรมราชา เพื่อให้เห็นว่าบทบาทเหล่านี้ได้กลายเป็นต้นแบบที่ส่งอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในปัจจุบันอย่างไร และก่อให้เกิดความเข้าใจที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาสืบไป

^๙ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๖/๑๑๒.

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐-๑๑๐/๕๔-๘๒.

^{๑๑} อำนวย ยัสโยธา, “การแนะนำและแก้ไขปัญหาทางสังคมและการเมืองของพระพุทธเจ้า”, รายงานการวิจัย, (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๐.

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของกษัตริย์ในพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาบทบาทของกษัตริย์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล
๓. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของกษัตริย์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูล

๑.๑ เอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารทางศาสนาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของกษัตริย์ในบริบทของพระพุทธศาสนา

๑.๒ เอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ ตำรา บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และหนังสือทางวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับกษัตริย์ในสมัยพุทธกาล

๒. การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิมาทำการจัดกลุ่ม ศึกษา วิเคราะห์ และตีความในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เช่น แนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ บทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และผลกระทบต่อสังคมปัจจุบัน

๓. สรุปข้อมูล

จากการวิเคราะห์ข้อมูล เอกสารจะถูกสังเคราะห์และสรุปเป็นประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเชื่อมโยงสาระจากแหล่งต่างๆ ให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ครอบคลุม และมีความเป็นระบบ

๔. นำเสนอผลการวิจัย

๔.๑ เสนอผลการวิจัยโดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายและวิเคราะห์สาระจากข้อมูลเชิงวิชาการอย่างเป็นระบบ

๔.๒ จัดทำรูปเล่มวิทยานิพนธ์ พร้อมสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนาเชิงประยุกต์ในบริบทของการเมืองและสังคม

ผลการวิจัย

๑. ประวัติความเป็นมาของกษัตริย์ในพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาประวัติความเป็นมาของกษัตริย์ในพระพุทธศาสนา พบว่า คำว่า กษัตริย์ หมายถึง ผู้ประสูติมาดีทั้งฝ่ายพระมารดาและฝ่ายพระบิดา ทรงถือกำเนิดบริสุทธิ์ตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครตำหนิชาติกำเนิดได้^{๑๒} นักภาษาศาสตร์แสดงศัพท์ที่ใช้เรียกไว้ ๕ คำ ได้แก่ ราชาัญญู ชัตติย ชัตต มุทธาสิตต และพาหุช โดยคำว่า ราชาัญญู หมายถึง รัชทายาทแห่งพระราชชาติ ชัตติยและชัตต หมายถึง ทายาทของกษัตริย์ มุทธาสิตต คือ ผู้ได้รับการอภิเษกด้วยน้ำสังข์ในพิธีราชาภิเษก จึงหมายถึงผู้ขึ้นครองราชย์เป็นครั้งแรก ส่วนพาหุช หมายถึง ผู้ที่ถือกำเนิดจากเชื้อสายพรหม^{๑๓} ในศัพทานุกรมชื่อ อมรโกษ ให้ความหมายของรากศัพท์คำว่า กษัตริย์มาจาก กษตร ว่า หมายถึง พื้นที่ เขตแดน (place) ที่พำนัก (residence) ที่พักพิงหลบภัย (refuge) ในแง่นี้ ความหมายของคำว่า กษัตริย์กินความหมายกว้างออกไปอีก โดยหมายถึง ผู้ปกป้องเขตแดน ผู้ให้ที่พำนักแก่ผู้ได้ปกครอง และผู้ที่ให้การดูแลพักพิง^{๑๔}

กษัตริย์หรือราชาถือว่าเป็นบุคคลชั้นสูงทั้งตามคติพราหมณ์ฮินดูและพระพุทธศาสนา ซึ่งในศาสนาพราหมณ์ปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับกำเนิดกษัตริย์ไว้ในคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์อื่น ๆ ที่สอดคล้องตรงกันว่า กษัตริย์เกิดจากมาขนของพระพรหม ด้วยเหตุนี้กษัตริย์จึงมีหน้าที่ในการใช้แขนในการกวัดแกว่งอาวุธเพื่อการต่อสู้ ปกป้อง คุ่มครองอาณาจักร หน้าที่ของกษัตริย์ในยุคแรกนั้นจึงเป็นการรักษาอาณาเขต ขยายอาณาเขตและป้องกันการรุกรานอาณาเขต มีบทบาทในการต่อสู้ กระทำสงครามรักษาดินแดน^{๑๕} จนเมื่อเกิดระบบวรรณะตามคติศาสนาพราหมณ์ บางตำรากล่าวว่าเกิดจากพระพาหาของพระพรหม บางตำราบอกว่าเกิดจากพระอุระของพระพรหม แต่ไม่ว่าจะเกิดจากอวัยวะส่วนใดก็ตาม กษัตริย์ก็ยังคงดำรงอยู่ในวรรณะชั้นสูง มีหน้าที่ในการปกป้อง คุ่มครองและทำการยุทธเหมือนเดิม^{๑๖}

ส่วนพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงกษัตริย์ไว้ในอัครคัมภีร์ โดยได้แสดงถึงกำเนิดของโลกและมนุษย์ กษัตริย์ในพระพุทธศาสนานั้นมีกำเนิดเช่นเดียวกับมนุษย์ทั่วไป คือเกิดมาจากอภัสสรพรหมที่หลงใหลในจวันดินจนร่างกายหยาบกร้านและกลายเป็นมนุษย์ในที่สุด ต่อมาในหมู่มนุษย์เหล่านั้นเกิดความโลภ เกิดมานะ ทิฎฐิ เกิดการแย่งชิง การเสพสังวาส การสร้างครอบครัว การลักขโมยผลผลิตทางการเกษตร

^{๑๒} วิมหา. (ไทย) ๒/๔๙๙/๕๙๑.

^{๑๓} พระยาอนุมารราชธน, สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๑), หน้า ๙๔๖-๙๔๗.

^{๑๔} กรมศิลปากร, คติเรื่องราชาในจารีตวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๖๖), หน้า ๑๙.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๑๖} Burnell, *The Ordinances of Manu*, (London: Kegan Paul, Truch Treibner & Co.Ltd., 1981), pp 1/87-97.

มนุษย์จึงคัดเลือกมนุษย์ที่มีความสามารถโดดเด่นทำให้หน้าที่เป็นหัวหน้าในกลุ่มของตน หน้าที่ในยุคแรกนั้นคือการควบคุม ดูแลการทำงานในเขตที่นาของตนๆ ด้วยเหตุที่เป็นผู้กำกับดูแลการทำเกษตร จึงได้ชื่อว่า กษัตริย์ ครั้นทำหน้าที่โดยธรรมเป็นที่พึงพอใจของประชาชนจึงได้รับการขนานนามว่า ราชา^{๑๗} จะเห็นได้ว่า กษัตริย์ในคติทางพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้มีหน้าที่ในการต่อสู้ ประหัตประหาร แต่มีหน้าที่อำนวยความสะดวก ดูแล ควบคุมประชาชน ดังนั้น ในพระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนสำหรับพระราชโดยเฉพาะ เช่น ราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ เป็นต้น

๒. บทบาทของกษัตริย์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

บทบาทของกษัตริย์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลจำนวน ๕ พระองค์ ได้แก่ พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้า ปเสนทิโกศล พระเจ้าสุทโธทนะ เจ้าลิจฉวี และพระเจ้าอุเทน ผลการศึกษาพบว่า

๑) พระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธทรงมีบทบาทสำคัญต่อการเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกถวายพระเวฬุวันอารามซึ่งเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา^{๑๘} ทรงส่งเสริมการแสดงธรรมโดยมีบทบาทในการเกิดอนุพุทธานุภาพและอริยสัจ ๔ รวมทั้งเป็นผู้ริเริ่มการถวายเบตพลีเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ^{๑๙} นอกจากนี้ยังทรงมีบทบาทในการบัญญัติพระวินัยหลายข้อ เช่น เรื่องภิกษุถือเอาทรัพย์โดยมิชอบ การฉนคณโกชณะ การบวชของผู้ต้องโทษ เป็นต้น^{๒๐} ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงทั้งด้านวัด ที่อยู่อาศัย อาหาร และแต่งตั้งหมอชีวกโกมารภัจจ์ให้ดูแลสุขภาพพระสงฆ์^{๒๑}

๒) พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นพระมหากษัตริย์แห่งแคว้นโกศล พระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนาในด้านการอุปถัมภ์ เช่น การถวายวัดราชการาม อสทิสถาน ผ้าพาหิติกา^{๒๒} ด้านการส่งเสริมการแสดงธรรม เช่น ทหรสูตร ชรามรณสูตร ปิยสูตร^{๒๓} และมีส่วนสำคัญในการทำให้เกิดพุทธบัญญัติเพื่อควบคุมวินัยภิกษุ อาทิ กรณีภิกษุขมขบวนทัพ เล่นน้ำจิวรดี หรือการบวชสตรีมีความผิด^{๒๔}

๓) พระเจ้าสุทโธทนะกษัตริย์แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ทรงเป็นพระราชบิดาของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์และส่งเสริมพระพุทธศาสนา ทรงต้อนรับพระพุทธองค์กลับกรุงกบิลพัสดุ์ และบรรลุธรรมถึงขั้นอรหันต์ในเพศฆราวาส โดยทรงมีส่วนทำให้เกิดบัญญัติพระวินัยเรื่องการ

^{๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๓๑/๘๒-๙๖.

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๘/๗๒-๗๓.

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๖๘., ขุ.ขุ.อ (ไทย) ๓๙/๘/๒๘๔.

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๑/๘๖-๘๗/๗๕-๗๙., วิ.ม. (ไทย) ๒/๒๑๖/๓๗๕., วิ.ม. (ไทย) ๔/๙๐/๑๔๕.

^{๒๑} วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๔๑/๑๙๑.

^{๒๒} ผ้าพาหิติกา หมายถึง ผ้าที่ทอมาจากต่างแคว้น, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๒/๒๕๒.

^{๒๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๒/๑๒๙., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๔/๑๓๑., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๕/๑๓๒-๑๓๓.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๒/๓๑๑/๔๕๑-๔๕๒., วิ.ม. (ไทย) ๒/๓๓๕-๓๓๙/๔๗๐-๔๗๒., วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๖๘๒/๓๐-๓๑.

บวชกุลบุตร^{๒๕} และเป็นเหตุให้เกิดการแสดงธรรม คือ มหาธรรมปาสดา^{๒๖} นอกจากนี้ยังสร้างวัดนิโครธารามเพื่อรองรับพระสงฆ์ ๒๐,๐๐๐ รูป และทรงส่งราชทูตถึง ๑๐ ครั้งเพื่ออาราธนาพระพุทธเจ้าเสด็จกลับมาโปรดพระญาติ^{๒๗}

๔) เจ้าลิจฉวี เป็นผู้นำหมู่กษัตริย์แห่งแคว้นวัชชี ที่ใช้ระบอบการปกครองแบบสภาโดยเน้นหลักความสามัคคีและธรรมาธิปไตย บทบาทของเจ้าลิจฉวีต่อพระพุทธศาสนาปรากฏในด้านการอุปถัมภ์ เช่น การถวายที่พักและสถานที่เผยแพร่ธรรม^{๒๘} จนทำให้เมืองเวสาลีเป็นศูนย์กลางสำคัญของพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเกิดพระวินัยบางข้อเนื่องจากพฤติกรรมของเจ้าชายลิจฉวีที่ประพฤติไม่เหมาะสมกับพระภิกษุ ชายาเจ้าลิจฉวีหนีบวชนพระพุทธรูปเจ้าทรงบัญญัติกฎเพื่อควบคุมความประพฤติของสงฆ์^{๒๙}

๕) พระเจ้าอุเทน กษัตริย์แห่งเมืองโกสัมพี ทรงมีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนาในด้านการทำให้เกิดการแสดงธรรม โดยกรณีที่พระองค์เสด็จไปพบพระปิณโฑลภารทวาชะ ทำให้เกิดการแสดงธรรมเกี่ยวกับการฝึกจิตและการสำรวมอินทรีย์ เช่น การพิจารณาสตรีโดยเปรียบเทียบมารดา พี่สาว น้องสาว หรือลูกสาว การพิจารณาความไม่งามในรูป และการสำรวมกาย วาจา ใจ ซึ่งเป็นหลักสำคัญของการรักษาพรหมจรรย์ ในด้านการอุปถัมภ์พระองค์ยังทรงถวายผ้าห่มแก่พระอานนท์จำนวน ๕๐๐ ผืน เพื่อนำไปใช้เป็นบริวารของสงฆ์อย่างคุ่มค่า ตั้งแต่ทำเป็นจีวร ผ้าแพดาน ปลอกพุก ผ้าปูพื้น ผ้าเช็ดเท้า จนถึงนำเศษผ้าไปผสมโคลนฉาฝา^{๓๐}

๓. บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน

จากการวิเคราะห์บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน ผลการวิเคราะห์พบว่า

๑) พระเจ้าพิมพิสารได้วางรากฐานโดยการสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ จนทำให้กลายเป็นแหล่งศึกษาเล่าเรียน รวมไปถึงพื้นที่ปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน ในด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เช่น การถวายภัตตาหาร การจัดเสนาสนะ การมอบหมายให้หมอชีวกโกมารภักจได้ดูแลพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ได้ส่งอิทธิพลให้ปัจจุบันมีภาครัฐ ชุมชน และประชาชนได้ร่วมกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะการจัดบริการด้านสาธารณสุขอย่าง

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๖-๑๖๗.

^{๒๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๙๒/๓๓๘.

^{๒๗} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๕๔๗/๓๔๓., วิ.อ. (ไทย) ๓/๓๓๐/๔๗๑.

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๙/๑๐๗., ที.สี.อ. (ไทย) ๑๒/๑/๑๐๔.

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๑/๘๑-๘๑/๗๒-๗๓., วิ.ภิกขุณี (ไทย) ๓/๖๘๓/๓๑.

^{๓๐} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๑๒๗/๑๕๒., วิ.จุ. (ไทย) ๗/๔๔๕/๓๘๘.

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน ๓๐๑

โรงพยาบาลสงฆ์^{๑๑} และแพทย์แผนไทยในปัจจุบัน^{๑๒} การที่พระเจ้าพิมพิสารทรงมีส่วนทำให้เกิดพุทธบัญญัติ เช่น การคัดกรองผู้บวช การใช้ทรัพย์สินส่วนรวม ระเบียบการอยู่ร่วมกันของสงฆ์ ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญของกิจการคณะสงฆ์ รวมถึงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับที่กลายมาเป็นพิธีทำบุญพุทธรูปเพตพลี ยังสืบต่อมาถึงทุกวันนี้^{๑๓}

๒) พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเป็นแบบอย่างของกษัตริย์ผู้ใฝ่รู้ในธรรมและเป็นพุทธอุปัฏฐาก การที่พระองค์ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาทำให้พระองค์เกิดความศรัทธาและได้ประกาศตนเป็นอุบาสก และการที่พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในการเคารพพระรัตนตรัยได้ส่งอิทธิพลภาครัฐ ผู้นำชุมชน หรือ บุคคลทั่วไปได้ทำหน้าที่เป็นแบบอย่างทางศาสนา และช่วยส่งเสริมให้พระพุทธศาสนายังคงมีความสำคัญในสังคม การมีส่วนทำให้เกิดพุทธบัญญัติของพระองค์ เช่น การคัดกรองผู้ที่ประสงค์จะบรรพชา การกำกับความประพฤติของพระสงฆ์ ได้กลายเป็นรากฐานของพระวินัยและงานคณะสงฆ์ในปัจจุบัน^{๑๔} นอกจากนี้ การถวายทาน ถวายผ้า การสร้างราชมาราม ยังเป็นแบบอย่างของการทำนุบำรุงพระศาสนาในรูปแบบของการสร้างวัด การถวายผ้า การสนับสนุนกิจการพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน^{๑๕}

๓) พระเจ้าสุทโธทนะทรงมีความโดดเด่นในด้านความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว สถาบันกษัตริย์ และพระพุทธศาสนา การที่พระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญในการทำให้เกิดพุทธบัญญัติเรื่องการบวชที่ต้องได้รับความยินยอมจากการดาบิดา ส่งอิทธิพลมาถึงปัจจุบันในลักษณะที่การบวชยังคงให้ความสำคัญกับครอบครัวและความพร้อมของผู้ที่จะเข้ามาบวช^{๑๖} บทบาทในด้านการแสดงธรรมส่งผลให้เห็นว่าการเผยแผ่พระศาสนานั้นสามารถเริ่มต้นจากครอบครัวเครือญาติได้ก่อนที่จะขยายสู่สังคมวงกว้าง นอกจากนี้ การสร้างวัดนิโครธารามยังเป็นแบบอย่างของการใช้วัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาและกิจกรรมภายในชุมชน^{๑๗} และที่สำคัญคือการที่พระองค์ทรงบรรลุลุทธิธรรมในเพศฆราวาสหรือคฤหัสถ์ ได้ส่งผล

^{๑๑} โรงพยาบาลสงฆ์ กรมการแพทย์, รายงานประจำปี ๒๕๖๗ โรงพยาบาลสงฆ์ กรมการแพทย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพยาบาลสงฆ์ กรมการแพทย์ สาธารณสุข, ๒๕๖๗), หน้า ๙.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๑๓} พระภานุพันธ์ อตถวโร และคณะ, พุทธรูปเพตพลี อุทิศบุญแด่ผู้ล่วงลับ, (ปทุมธานี: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๓) จำกัด, ๒๕๖๓), หน้า ๓๐.

^{๑๔} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือสังฆาธิการ (พ.ศ. ๒๕๖๗), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๖๗), หน้า ๓๔๙.

^{๑๕} กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

^{๑๖} มหาเถรสมาคม, กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์, ประกาศแผนกธรรมคณะสงฆ์ เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๓ วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๖.

^{๑๗} พระมหามิตร วิฑูรย์, พระพุทธศาสนาในศรีลังกา, (ขอนแก่น: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๕๖๑), หน้า ๔๘.

ต่อแนวคิดในปัจจุบันที่เปิดโอกาสให้ฆราวาสสามารถปฏิบัติธรรม และสามารถเข้าถึงธรรมหรือสามารถปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมในระดับต่างๆ ได้^{๓๘}

๔) เจ้าลิจฉวีมีความโดดเด่นในด้านของการปกครองแบบคณาธิปไตยหรือสามัคคีธรรม ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวคิดและรูปแบบในการปกครองของพระพุทธศาสนา เช่น การประชุมสงฆ์ การลงมติร่วมกัน การรักษากฎเดิมของหมู่คณะ การเคารพผู้อาวุโส เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ยังมีความสอดคล้องกับหลักอุปราชาธรรม ๗ ที่แสดงออกในรูปแบบของการทำสังฆกรรม และการปกครองคณะสงฆ์ที่ยึดฉันทมติของหมู่สงฆ์เป็นหลัก^{๓๙} นอกจากนี้การที่เจ้าลิจฉวีมีบทบาทในการบัญญัติพระวินัย เช่น การคัดกรองผู้บวช การพิจารณาอาบัติโดยดูที่เจตนา ตลอดจนการพิจารณาโทษและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในคณะสงฆ์ อีกทั้งการทำให้เกิดการแสดงธรรม เช่น อุปราชาธรรม ๗ และหลักการใช้ปัญญาพิจารณา ก่อนเชื่อ (กาลามสูตร) ซึ่งยังมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรมของชาวพุทธในปัจจุบัน^{๔๐}

๕) พระเจ้าอุเทนทรงมีความโดดเด่นในการสร้างช่องทางหรือสร้างโอกาสให้พระพุทธศาสนาได้เข้าสู่ในราชสำนักและชนชั้นนำ โดยในรัชสมัยของพระองค์นั้นมีพระมเหสีและสตรีฝ่ายในจำนวนมากที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและรับฟังธรรมจากพระอานนท์เป็นประจำ และยังถวายผ้าแก่พระสงฆ์เป็นจำนวนมาก ส่งผลให้สังคมในปัจจุบันที่สตรีมีส่วนสำคัญในการการเผยแผ่ ทำนุบำรุง อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา^{๔๑} การที่พระองค์ได้อุปถัมภ์พระสงฆ์อย่างมีเหตุเป็นผล โดยให้ความสำคัญของคุณค่าของการใช้บริหารอย่างความคุ้มค่าและประหยัด สอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาในด้านความสมณะและการใช้ปัจจัย ๔ อย่างเหมาะสม^{๔๒}

^{๓๘} วคิน อินทสระ, *ทางดำเนินของมุนี (โมไนยปฏิปทา)*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๙.

^{๓๙} พระครูสุพลวิมลกร (ทวนชัย สุภโร), “ระบอบสามัคคีธรรม : บทเรียนจากเจ้าลิจฉวีถึงสังคมไทย”, *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน, ๒๕๕๘): ๔๓-๕๖.

^{๔๐} พระครูปลัดไพฑูริย์ เมธิโก (มหาบุญ), “อุปราชาธรรม: สันติภาพสู่สังคมไทย”, *วารสารกระแสวัฒนธรรม*, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒๙, มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๕๘): ๗๓-๘๒.

^{๔๑} พระครูพัชรกิตติโสภณ, ดร., *สถานภาพและบทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา*, (บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, ๒๕๖๘), หน้า ๑๒๗.

^{๔๒} วคิน อินทสระ, *พระอานนท์พุทธอนุชา*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์สุภา จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕.

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาเรื่อง “บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน” ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์บทบาทของกษัตริย์ ได้แก่ พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าสุทโธทนะ เจ้าลิจฉวี และพระเจ้าอุเทน ซึ่งบทบาทของกษัตริย์แต่ละพระองค์ในสมัยพุทธกาล ได้ส่งอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบันโดยสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน ได้แก่

๑. ด้านโครงสร้างของพระพุทธศาสนา ๒. ด้านการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา

๓. ด้านระเบียบวินัยในพระพุทธศาสนา ๔. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ซึ่งสามารถสรุปเป็นตารางได้ ดังนี้

กษัตริย์/ อิทธิพล	ด้านโครงสร้าง	ด้านการอุปถัมภ์บำรุง	ด้านระเบียบวินัย	ด้านการเผยแผ่
พระเจ้า พิมพิสาร	วางรากฐานให้วัดเป็น ศูนย์ กลางของพระ ศาสนาและชุมชน	เป็นแบบอย่างของการ สนับสนุนโดยรัฐและ ประชาชน	ส่งผลต่อการคัดกรองผู้ บวช การใช้ทรัพย์ส่วน รวม และระเบียบคณะ สงฆ์	เป็นเหตุให้เกิดอนุพุท ทิกา อริยสัจ ๔ และพิธิ เปตพลี
พระเจ้า ปเสนทิโกศล	ส่งเสริมวัดและศาสน สถาน เช่น ราชการาม	เป็นแบบอย่างของการ ถวายทาน ถวายผ้า และ สนับสนุนกิจการพระ ศาสนา	มีส่วนต่อการกำกับความ ประพฤติพระสงฆ์ การ คัดกรองผู้บวช และ ระเบียบพระวินัย	เป็นแบบอย่างผู้นำผู้ใฝ่ ธรรม สนทนาธรรม ใช้ ธรรมในการปกครอง
พระเจ้า สุทโธทนะ	ใช้วัดเป็นศูนย์กลางของ ครอบครัวและชุมชน เช่น นิโครธาราม	สนับสนุนพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ในระดับ ราชวงศ์และเครือญาติ	มีส่วนสำคัญต่อหลักการ บวชที่ต้องได้รับความ ยินยอมจากมารดาบิดา	การเผยแผ่ เริ่มจาก ครอบครัวและเครือญาติ พร้อมแนวคิดว่าฆราวาส เข้าถึงธรรมได้
เจ้าลิจฉวี	ทำให้เวสาลีเป็นพื้นที่ สำคัญของพระศาสนา	สนับสนุนพระสงฆ์ใน ระดับสังคมและชุมชน	เป็นแบบอย่างการคัด กรองผู้บวช การพิจารณา อาบัติ การลงมติ และ กระบวนการยุติธรรม สงฆ์	มีส่วนให้เกิดอภิธานิย ธรรม ๗ และหลักใช้ ปัญญาพิจารณาก่อนเชื่อ
พระเจ้าอุเทน	เปิดทางให้พระศาสนา เข้าสู่ราชสำนักและ ชนชั้นนำ	เป็นแบบอย่างของการ อุปถัมภ์พระสงฆ์อย่าง ประหยัด คุ่มค่า และ สมณะ	ไม่ชัดเจน	ทำให้พระธรรมแพร่เข้าสู่ ราชสำนักผ่านพระมหีส ีและสตรีฝ่ายใน

ตารางที่ ๑ บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน” ผลการศึกษาผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) หน่วยงานด้านพระพุทธศาสนาและองค์กรคณะสงฆ์สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาบทบาทของวัดให้เป็น ศูนย์กลางของชุมชน การศึกษา และกิจกรรมทางศาสนา ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน

๒) ผลการวิจัยด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมความร่วมมือระหว่าง ภาครัฐ ชุมชน และประชาชน ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านศาสนสถาน การจัดสวัสดิการพระสงฆ์ และการสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนา

๓) ผลการวิจัยด้านการออกระเบียบวินัยและการคัดกรองผู้บวชสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพัฒนาระบบการบวช ให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับพระธรรมวินัย และบริบทของสังคมร่วมสมัย

๔) ผลการวิจัยด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านครอบครัว ชุมชน และผู้นำ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบการเผยแผ่ธรรมในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะการใช้ ครอบครัว วัด และชุมชนเป็นฐานในการปลูกฝังศรัทธาและคุณธรรม

๒. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษารูปแบบบทบาทของกษัตริย์พระองค์อื่นในสมัยพุทธกาล เช่น พระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าโศกมหาราช หรือกษัตริย์ในคัมภีร์อรรถกถา เพื่อเปรียบเทียบอิทธิพลที่มีต่อพระพุทธศาสนา ในด้านที่แตกต่างกัน

๒) ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบบทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นพัฒนาการและความต่อเนื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับพระพุทธศาสนา

๓) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงภาคสนามเกี่ยวกับบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของชุมชนในปัจจุบัน เพื่อศึกษาว่าข้อค้นพบจากงานวิจัยเชิงเอกสารนี้ยังคงปรากฏในบริบทจริงมากน้อยเพียงใด

อภิปราย

ผลการวิจัยเรื่องบทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

๑. ด้านโครงสร้างของพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า กษัตริย์ในสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะ พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าสุทโธทนะ และพระเจ้าปเสนทิโกศล มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐาน ด้านโครงสร้างของพระพุทธศาสนา ทั้งในรูปของวัด ศาสนสถาน และการใช้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน การศึกษา กิจกรรมทางศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับงานของรองศาสตราจารย์ ดนัย ไชโยธยา ผู้เขียนหนังสือ เรื่อง “พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์” พบว่า พระมหากษัตริย์ในอินเดียโบราณ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา และมีบทบาทในการเกื้อหนุนให้พระศาสนามีความมั่นคง ในระดับสถาบัน ผลการวิจัยครั้งนี้จึงช่วยขยายให้เห็นว่า โครงสร้างดังกล่าวยังส่งอิทธิพลมาถึงสังคมปัจจุบัน โดยวัดยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนและพระศาสนาอย่างต่อเนื่อง^{๔๓}

๒. ด้านการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า กษัตริย์ในสมัยพุทธกาลทรงเป็น ต้นแบบของการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทั้งการถวายภัตตาหาร ผ้า เสนาสนะ การสร้างวัด และการ ค้ำครองพระสงฆ์ ซึ่งเป็นแบบอย่างของการทำนุบำรุงพระศาสนาในสังคมปัจจุบัน ทั้งในระดับรัฐ ชุมชน และประชาชนทั่วไป ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานของ พระมหาณัฐวุฒิ ธีรธมโม (รอดวงศ์ศา) ได้ที่ศึกษา เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การสงเคราะห์ระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักรที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระพุทธศาสนา” พบว่ามีการเกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบ ทั้งในด้าน ปัจจัยวัตถุและการรักษาทางสังคม แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของกษัตริย์ในมิตินี้ยังคงสืบทอดมาเป็น วัฒนธรรมการอุปถัมภ์พระศาสนาในปัจจุบัน^{๔๔}

๓. ด้านระเบียบวินัยในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า กษัตริย์หลายพระองค์มีบทบาท ต่อการเกิดพระพุทธรูปและระเบียบวินัยของสงฆ์ เช่น การคัดกรองผู้บวช การกำกับความประพฤติ ของพระสงฆ์ การใช้ทรัพยากรส่วนรวม และการพิจารณาอาบัติโดยคำนึงถึงเจตนา ซึ่งกลายเป็นรากฐานของ การบริหารงานคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานของ พระครูสุทธิปริยัตยาทร (แย้มปิว) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธรูปกับพระมหากษัตริย์ในสมัย

^{๔๓} พระครูพิสัยปริยัติกิจ (แก่น อคควณโณ), “บทวิจารณ์หนังสือ พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนา ในประวัติศาสตร์ เขียนโดย : รองศาสตราจารย์ดนัย ไชโยธยา”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๒): ๒๑๕-๒๒๖.

^{๔๔} พระมหาณัฐวุฒิ ธีรธมโม (รอดวงศ์ศา), “ศึกษาวิเคราะห์การสงเคราะห์ระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักร ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

พุทธกาล” พบว่า พระพุทธบัญญัติหลายข้อมีความสัมพันธ์กับบริบทของบ้านเมืองและอำนาจของพระมหากษัตริย์ เพื่อรักษาครุฑาของประชาชนและความมั่นคงของพระศาสนา ผลการวิจัยครั้งนี้จึงยืนยันว่า ระเบียบวินัยในพระพุทธศาสนามีความเชื่อมโยงกับบทบาทของกษัตริย์อย่างมีนัยสำคัญ^{๕๕}

๔. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า กษัตริย์ในสมัยพุทธกาลมีบทบาทสำคัญในการทำให้พระธรรมคำสอนแพร่เข้าสู่ครอบครัว ราชสำนัก ชุมชน และสังคมวงกว้าง เช่น พระเจ้าสุทโธทนะที่ทำให้การเผยแผ่เริ่มต้นจากเครือญาติ พระเจ้าอุเทนที่เปิดทางให้พระธรรมเข้าสู่ราชสำนัก และเจ้าลิจฉวีที่เป็นเหตุให้เกิดการแสดงธรรมสำคัญ เช่น อปริหานิยธรรม ๗ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานของ พระใบฎีกาเดชา กุสละจิตโต และสุกิจ ชัยมุสิก ที่ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การปกครองแบบธรรมวิชัยของพระเจ้าอโศกมหาราช” พบว่า กษัตริย์สามารถใช้ระบอบการปกครองรัฐและบทบาทผู้นำในการเผยแผ่พระธรรมสู่ประชาชน จึงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกษัตริย์ต่อการเผยแผ่พระศาสนา ยังคงมีความสำคัญต่อสังคมปัจจุบัน^{๕๖}

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. **คติเรื่องราชาในจารีตวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๖๖.
- กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- ที.ดับบลิว. ริส เดวิดส์. **พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป**. สมัย สิงหศิริ แปล. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.
- พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (มหาบุญ). “อปริหานิยธรรม: สันติภาพสู่สังคมไทย”. **วารสารกระแสวัฒนธรรม**. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒๙. มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๕๘: ๗๓-๘๒.
- พระครูพัชรกิตติโสภณ. ดร. **สถานภาพและบทบาทของสติในพระพุทธศาสนา**. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, ๒๕๖๘.
- พระครูพิสัยปริยัติกิจ (แก่น อคฺควณฺโณ). “บทวิจารณ์หนังสือ พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนา ในประวัติศาสตร์ เขียนโดย : รองศาสตราจารย์ดุษฎี ไชยโยธา”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๒.

^{๕๕} พระครูสุทธปริยัตยาทร (แย้มปิว), “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธบัญญัติกับพระมหากษัตริย์ในสมัยพุทธกาล”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๕๖} พระใบฎีกาเดชา กุสละจิตโต (สังวาลวงศ์) และสุกิจ ชัยมุสิก, “ศึกษาวิเคราะห์การปกครองแบบธรรมวิชัยของพระเจ้าอโศกมหาราช”, **วารสารสถาบันวิจัยพิมลธรรม**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๕): ๑๖๓-๑๗๖.

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของกษัตริย์ในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน ๓๐๗

พระครูสุทธิปริยัตยาทร แยมปิว. “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธบัญญัติกับพระมหากษัตริย์ในสมัยพุทธกาล”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.**

บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูสุพลวิมกร (ทวนชัย สุภโร). “ระบอบสามัคคีธรรม: บทเรียนจากเจ้าลิจฉวีถึงสังคมไทย”. **วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์**. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน, ๒๕๕๘.

พระใบฎีกาเดชา กุศลจิตโต (สังวาลวงศ์) และ สุกิจ ชัยมุสิก. “ศึกษาวิเคราะห์การปกครองแบบธรรมวิชัยของพระเจ้าอโศกมหาราช”. **วารสารสถาบันวิจัยพินิตธรรม**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม, ๒๕๖๕.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมราชา**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระภิกษุพันธ์ อุดถวโร และคณะ. **บุพเพตพลี อุทิศบุญแด่ผู้ล่วงลับ**. ปทุมธานี: รุ่งศิลป์การพิมพ์ ๑๙๗๗ จำกัด, ๒๕๖๓.

พระมหาณัฐภูมิ ธีรธมฺโม (รอดวงศ์ศา). “ศึกษาวิเคราะห์การสงเคราะห์ระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักรที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหามิตร จิตปัญโญ. **พระพุทธศาสนาในศรีลังกา**. ขอนแก่น: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๕๖๑.

พระยาอนุมารราชธน. **สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๑.

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. **ปศ ๑๐๓ มนุษย์กับอารยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒.

มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์ และ ประเวศ อินทองปาน. “แนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับการแก้ปัญหาทางการเมือง”. **วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

มหาเถรสมาคม. กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ พ.ศ. ๒๕๓๖ ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์.
ประกาศแก่การณคณะสงฆ์ เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๓ วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๖.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปศ ๑๐๓ มนุษย์กับอารยธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒.

โรงพยาบาลสงฆ์ กรมการแพทย์. รายงานประจำปี ๒๕๖๗ โรงพยาบาลสงฆ์ กรมการแพทย์. กรุงเทพ-
มหานคร: โรงพยาบาลสงฆ์ กรมการแพทย์ สาธารณสุข, ๒๕๖๗.

วสิน อินทสระ. ทางดำเนินของมุณี โมนายปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชุมทองอุตสาหกรรมและ
การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๘.

_____. พระอานนตพุทธอนุชา. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์สุภา จำกัด, ๒๕๕๖.

สมหวัง แก้วสุฟอง. “การดำรงอยู่ของระบบวรรณในสังคมอินเดีย”. วารสารปณิธาน. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑
มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๖๑.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. คู่มือสังฆาธิการ พ.ศ. ๒๕๖๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๖๗.

อำนวย ยัสโยธา. “การแนะนำและแก้ไขปัญหาทางสังคมและการเมืองของพระพุทธเจ้า”. รายงาน
การวิจัย. ศูนย์พุทธศาสนศึกษา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

Burnell. The Ordinances of Manu. London: Kegan Paul, Truch Treibner & Co.Ltd.. 1981.